

ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 343.136

Постановка проблеми. З набранням чинності Закону України «Про внесення змін до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 3 грудня 2019 року № 321-IX з 1 липня 2020 року [1] запроваджено підрозділи дізнання, які розпочали здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків. Практика застосування чинного кримінального процесуального законодавства, яким регламентовано процедуру досудового розслідування у формі дізнання підтверджує ефективність його введення, що має вираз у можливості розвантажити органи досудового розслідування, скоротити строки досудового розслідування кримінальних проступків та не тяжких злочинів, а також розширити можливості розгляду судами обвинувальних актів у спрощеному порядку. Що, в свою чергу, відповідає принципу кримінально-процесуальної економії, європейським та міжнародним стандартам. В той же час, практика застосування правових норм, які регламентують правовідносини, пов'язані з досудовим розслідуванням кримінальних проступків, свідчить про численні недоліки та неузгодженості, які полягають у невизначеності джерел доказів, порядку проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час проведення дізнання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває всебічне наукове осмислення спрощеного порядку досудового розслідування у формі дізнання та його впливу на функціональну будову досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами в галузі реформування кримінального процесуального законодавства, зокрема щодо удосконалення провадження досудового розслідування у формі дізнання, приділено увагу такими вченими як: В. І. Галаган, К. Ф. Гуценко, .І. Клименко, М. М. Михеєнко, М.А.Погорецький, Б. В. Романюк, Р.Ю. Савонюк, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, Ю.А. Холод, М.С.Цуцкірідзе, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник та ін. Однак, не зважаючи на значну джерельну базу досліджень щодо розслідування кримінальних проступків, особливості проведення окремих процесуальних дій під час проведення дізнання, як форми досудового розслідування, залишалися не визначеними.

Мета наукової статті полягає в проведенні аналізу процесуальних аспектів проведення дізнання як форми досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Впровадження інституту досудового розслідування у формі дізнання узгоджується з низкою концептуальних документів, зокрема Рекомендацією № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» та Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні, схваленою рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. і затвердженій Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 р. [2; 3]. Спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання суттєво скорочує процесуальні строки досудового розслідування та судового розгляду, а також певним чином розвантажує слідчих, чим дає їм можливість більше приділяти увагу розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів. А.О. Воробей зазначає, що досудове розслідування кримінальних проступків за своєю суттю є не спрощеним, а прискореним досудовим розслідуванням. Така позиція пояснюється тим, що під час проведення дізнання дізнавачі Національної поліції України, керуючись принципом законності, мають провести всі необхідні слідчі та процесуальні дії, щоб з'ясувати всі обставини кримінального правопорушення, які становлять предмет доказування [4, с.113].

Запровадження інституту кримінального проступку, як зазначає І. Ковтун, хоча й здатне зблизити національне законодав-

ство про кримінальну відповідальність із законодавством країн Європейського Союзу, проте потребує свого подальшого доопрацювання на концептуальному рівні з урахуванням сучасних досягнень науки кримінального, кримінального процесуального та адміністративного права, а також тенденцій гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність [5, с. 238].

За своєю сутністю дізнання є повноцінним досудовим розслідуванням, але з винятками передбаченими главою 25 КПК України. По-перше, дізнання проводиться у визначеній категорії кримінальних проступків, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі; по-друге, дізнання проводиться спеціальним суб'єктом – дізнавачем – службовою особою підрозділу дізнання [6]. Відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК України дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів Бюро економічної безпеки України; г) органів Державного бюро розслідувань; г) Національного антикорупційного бюро України [7]. Крім того, спрощення кримінальної процесуальної форми проведення дізнання зумовлюють: 1) скорочений строк проведення дізнання; 2) обмеження застосування окремих запобіжних заходів; 3) заборона проводити негласні слідчі (розшукові) дії; 4) можливість спрощеного розгляду обвинувального акту у суді [8, с.51].

Серед особливостей досудового розслідування кримінальних проступків, слід зазначити, що вони полягають в тому, що: цим органам дозволяється проводити всі слідчі (розшукові) та окремі негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 300 КПК України); не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою; закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється за загальними правилами, передбаченими КПК України, з урахуванням положень ст. 301 КПК України: дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи, подати прокурору всі зібрані матеріали ді-

знання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого. Також підозрюваного у вчиненні кримінального проступку органи дізнання можуть затримати до 72 годин – якщо особа чинить опір правоохоронцю, продовжує вчинення проступку або намагається втекти та на 24 години, якщо особа перебуває в нетверезому стані і може своїми діями завдати шкоду собі або оточуючим [7].

На нашу думку, сутність дізнання полягає в максимально швидкому здійсненні процесуальної діяльності уповноваженими суб'єктами щодо розслідування передбачених законом кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування, у повному обсязі із залученням всіх організаційних та процесуальних ресурсів в межах, визначених законодавством України з метою виконання завдань кримінального судочинства.

З огляду на положення ч.3 ст. 214 КПК України для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку у формі дізнання передбачено більш ширший перелік процесуальних дій, які можуть проводитися до внесення відомостей до ЄРДР, порівняно із провадженням досудового слідства. Зокрема, для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: відібрано пояснення; проведено медичне освідування; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [7].

Разом з цим, спеціальні норми Глави 25 КПК України, які регламентують особливості досудового розслідування кримінальних проступків мають певні прогалини, що призводить до неоднозначної судової практики, зокрема питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Аналіз положень ст. 2983 КПК України дозволяє зробити висновок, що уповноважена службова особа Національної поліції,

органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України має право вилучити лише ті речі і документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей. Вилучені під час обшуку затриманої особи речі і документи, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання. При цьому законодавець не передбачає обов'язку сторони обвинувачення звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, яке було вилучено в результаті дізнання щодо кримінального проступку, достатнім є винесення відповідної постанови про визнання речовими доказами вилучених речей і документів.

Відповідно до ч.1 ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. З огляду на визначення поняття речових доказів можна зробити висновок, що воно є ширшим та включає в себе не тільки речі і документи, передбачені ст. 2983 КПК України, а й інші матеріальні об'єкти, які зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, а також гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [7].

В той же час стаття 168 КПК України передбачає порядок тимчасового вилучення майна, зокрема у частині 1 зазначено, що тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298-2. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку,

огляду. Вказана позиція законодавця є суперечливою, оскільки, поперше, вилучені під час обшуку затриманої особи речі і документи в порядку ст. 2983 КПК України визнаються речовими доказами на підставі відповідної постанови, а якщо тимчасове вилучення майна відбувається в порядку ст. 168 КПК України, то відповідно до ч.ч. 5,6 ст. 171 КПК України сторона обвинувачення зобов'язана звернутись до слідчого судді з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна. Системний аналіз ст.ст. 168 та 2983 КПК України, дозволяє зробити висновок, що вилучення речей і документів в порядку ст. 2983 КПК України можливе лише під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей. Тимчасове вилучення майна в порядку ст. 168 КПК України можливе при затриманні особи в порядку, передбаченому 298-2, а також під час обшуку, огляду. Аналіз вказаних положень КПК України вказує на відсутність обов'язку сторони обвинувачення під час проведення дізнання звертатися до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на тимчасово вилучене майно під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей. Однак судова практика свідчить про неоднозначність вирішення цього питання. Так, ухвалою слідчого судді Богуславського районного суду Київської області у справі № 358/1325/20 накладено арешт на майно у вигляді речей, виявлених та вилучених в ході проведення огляду місця події, оскільки є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України, які є предметом вчинення проступку [9]. В іншій справі під час розгляду скарги на бездіяльність дізнавача, яка полягала у неперверненні тимчасово вилученого майна, слідчий суддя Глобинського районного суду Полтавської області відмовив у її задоволенні обґрунтовуючи своє рішення тим, що норми КПК не передбачають накладення арешту на майно під час досудового розслідування кримінального проступку. Дізнавач не наділений повноваженнями на звернення до слідчого судді з таким клопотанням. Відповідно відмова дізнавача у неперверненні тимчасово вилученого майна є правомірною, що виключає бездіяльність дізнавача у неперверненні тимчасово вилученого майна [10].

На наш погляд, якщо під час проведення дізнання майно тимчасово вилучається під час обшуку, то це не звільняє сторону обвинувачення звертатись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на майно в судовому порядку з метою збереження речових доказів. Однак в такому разі положення ч.ч. 5,6 ст. 171 КПК України необхідно доповнити переліком посадових осіб, які мають право звернутись із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна до слідчого судді, оскільки положення ч.ч. 5,6 ст. 171 КПК України не передбачають повноважень дізнавача як суб'єкта звернення з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна.

По-друге, вважаємо, що положення п. 5 ч. 1 ст. 169 КПК України, відповідно до яких тимчасово вилучене майно в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку повертається особі, в якій було вилучене виключно на підставі вироку суду, не відповідає принципу недоторканості права власності. Адже лише суд вправі позбавляти або обмежувати особу права власності на майно під час кримінального провадження на підставі вмотивованого судового рішення, що впливає з положень ст. 16 КПК України. І саме розгляд слідчим суддею клопотання дізнавача, слідчого чи прокурора про арешт майна є процедурою судового контролю за правомірністю обмеження права власності особи, на майно, яке було вилучене. Під час розгляду клопотання про арешт слідчий чи прокурор повинні довести, що відносно вилученого ними майна існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, для забезпечення цивільного позову, можливої конфіскації майна. Таким чином, вважаємо, що з метою недопущення уповноваженими особами зловживань своїм правом на вилучення майна при проведенні дізнання, у главі 25 КПК України окремою нормою передбачити право осіб, в яких таке майно вилучено чи яким таке майно належить, оскаржувати до суду законність та обґрунтованість вилучення та зберігання речових доказів стороною обвинувачення.

Також неоднозначним є тлумачення способу отримання пояснень до внесення відомостей в ЄРДР. Так, відповідно до ч. 8

ст. 95 КПК України, сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів, крім випадків, передбачених Кодексом [7]. Можемо припустити, що законодавець має на увазі отримання пояснень під час дізнання. Але виникає питання чи відповідає пояснення як процесуальне джерело доказів загальним вимогам процесу доказування, зокрема допустимості доказів? Адже згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, пояснення не є процесуальним джерелом доказів. В.В. Рожнова, зміст допустимості доказів розглядає у площині чотирьох елементів: 1) належний (уповноважений) суб'єкт проведення процесуальних дій, спрямованих на одержання доказів; 2) належне

(передбачене законом) джерело даних, які утворюють зміст доказу; 3) належна (передбачена законом) процесуальна дія, що застосовується для одержання доказів; 4) належні (встановлені законом) порядок проведення процесуальної дії та форма фіксації її результатів» [11, с. 302]. На нашу думку, оскільки процесуальна форма та вимоги до пояснення кримінальним процесуальним законодавством не встановлені, тому під час їх відібрання можуть порушуватися права особи, яка може набути статусу підозрюваного вже в межах проведення дізнання, а також осіб, які можуть набути статусу потерпілого чи свідка. Адже до внесення відомостей до ЄРДР не застосовуються процесуальні положення щодо попередження свідка про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань; положення щодо попередження потерпілого про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань.

Також порушується право особи на захист, адже поки особа не набере статусу підозрюваного, скористатися передбаченим ч. 2 ст. 63 Конституції України правом вона не зможе. Таким чином, вважаємо, що пояснення як джерело доказів отримані до внесення відомостей до ЄРДР, є неналежним способом отримання доказів під час проведення дізнання, адже фактично в такому разі відбувається обмеження прав особи, яка не має конкретного статусу

учасника кримінального провадження та не може скористатись відповідними правами.

Висновки. Отже дізнання як форма досудового розслідування полягає в максимально прискореному здійсненні процесуальної діяльності уповноваженими суб'єктами щодо розслідування передбачених законом кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування, при цьому проведення дізнання здійснюється у повному обсязі із застосуванням всіх організаційних та процесуальних заходів в межах, визначених законодавством України з метою виконання завдань кримінального провадження. На підставі проведеного дослідження встановлено суперечливість чинного кримінального процесуального законодавства в частині регламентації досудового розслідування кримінальних проступків та вказано на окремі проблемні питання, які виникають під час досудового розслідування у формі дізнання. Вважаємо, вирішення окреслених проблемних питань під час проведення дізнання сприятиме виконанню завдань кримінального провадження та захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних проступків

1. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 17. Ст. 71*
2. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків: матеріали міжвідом. наук.- практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с.*
3. *Стосовно спрощення кримінального правосуддя : рекомендації № 6 R 87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339*
4. *Воробей А. О. Проблемні питання та перспективи вдосконалення спрощеного досудового розслідування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 1. С.111-115*
5. *Ковтун І. В. Проблема запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку. Науковий вісник Дніпропетров-*

ського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 230-240.

6. Світайло П. Деякі проблемні аспекти проведення дізнання. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 3. С. 168-176. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35664/1/ДЕЯКІ%20ПРОБЛЕМНІ%20АСПЕКТИ.pdf>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 3 (Ч. 2). С.49-54 http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/3/part_2/8.pdf
9. Ухвала слідчого судді Богуславського районного суду Київської області від 06 листопада 2020 р. у справі № 358/1325/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92686757>
10. Ухвала Глобинського районного суду Полтавської області від 06.01.2021 р. № 527/1892/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94025530>
11. Рожнова В.В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1 (5). С. 301–306

Гуцуляк Ю.В. Дізнання як форма досудового розслідування: проблемні питання реформування на сучасному етапі

У статті розглянуті проблемні питання дізнання як форми досудового розслідування кримінальних проступків, проаналізовано особливості здійснення дізнання підрозділами Національної поліції України. Визначено, що дізнання як форма досудового розслідування полягає у прискореному здійсненні процесуальної діяльності уповноваженими суб'єктами щодо розслідування передбачених законом кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування, при цьому проведення дізнання здійснюється у повному обсязі із залученням всіх організаційних та процесуальних ресурсів в межах, визначених законодавством України з метою виконання завдань кримінального провадження.

На підставі проведеного дослідження встановлено суперечливість чинного кримінального процесуального законодавства в частині регламентації досудового розслідування кримінальних проступків, які полягають у невизначеності джерел доказів, порядку проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також процесуального порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час проведення дізнання.

Проаналізовано судову практику щодо застосування кримінального процесуального законодавства в частині регламентації порядку накладення арешту

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

на вилучене майно під час досудового розслідування кримінальних проступків, запропоновано зміни до законодавства з огляду на потреби практики, які полягають у внесенні відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України. Вирішення розглянутих проблемних питань під час проведення дізнання сприятиме виконанню завдань кримінального провадження та захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних проступків

Ключові слова: досудове розслідування, дізнання, дізнавач, кримінальне провадження, інститут кримінальних проступків.

Hutsuliak Iu.V. Inquiry as a form of pre-trial investigation: challenging issues of reform at the present stage

The article examines the problematic issues of inquiry as a form of pretrial investigation of criminal misdemeanors, the peculiarities of inquiry by units of the National Police of Ukraine. It was determined that the inquiry as a form of pre-trial investigation consists in the accelerated implementation of procedural activities by authorized subjects regarding the investigation of criminal offenses provided for by law at the stage of pre-trial investigation, while the inquiry is carried out in full with the involvement of all organizational and procedural resources within the limits defined by the legislation of Ukraine in order to fulfill the tasks of criminal proceedings.

On the basis of the conducted research, the inconsistency of the current criminal procedural legislation in the part of the regulation of the pre-trial investigation of criminal misdemeanors, which consists in the uncertainty of the sources of evidence, the procedure for conducting separate investigative (investigative), secret investigative (investigative) and other procedural actions, as well as the procedural procedure for the application of security measures, has been established criminal proceedings during the investigation.

The judicial practice regarding the application of criminal procedural legislation in the part of the regulation of the order of seizure of confiscated property during the pre-trial investigation of criminal misdemeanors was analyzed, changes to the legislation were proposed in view of the needs of practice, which consist in making appropriate changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The resolution of the considered problematic issues during the investigation will contribute to the fulfillment of the tasks of criminal proceedings and the protection of the rights and legitimate interests of the participants in criminal proceedings during the pre-trial investigation of criminal misdemeanors

Keywords: pre-trial investigation, investigation, investigator, criminal proceedings, institute of criminal misdemeanors.